

Byzantina Symmeikta

Vol 25 (2015)

BYZANTINA SYMMEIKTA 25

Βιβλιοκρισία: D. SULLIVAN - A.-M. TALBOT - S. MCGRATH, The Life of Saint Basil the Younger. Critical Edition and Annotated Translation of the Moscow Version, Washington D.C. 2014 [Dumbarton Oaks Studies XLV], σελ. xii+829. ISBN 2013041388

Χριστίνα ΑΓΓΕΛΙΔΗ

doi: [10.12681/byzsym.1211](https://doi.org/10.12681/byzsym.1211)

Copyright © 2015, Christine ANGELIDI

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΑΓΓΕΛΙΔΗ Χ. (2016). Βιβλιοκρισία: D. SULLIVAN - A.-M. TALBOT - S. MCGRATH, The Life of Saint Basil the Younger. Critical Edition and Annotated Translation of the Moscow Version, Washington D.C. 2014 [Dumbarton Oaks Studies XLV], σελ. xii+829. ISBN 2013041388. *Byzantina Symmeikta*, 25, 261–264. <https://doi.org/10.12681/byzsym.1211>

D. SULLIVAN – A.-M. TALBOT – S. MCGRATH, *The Life of Saint Basil the Younger. Critical Edition and Annotated Translation of the Moscow Version*, Washington D.C. 2014 (Dumbarton Oaks Studies XLV), σελ. xii+829. ISBN 2013041388

Το 1668, στον τρίτο τόμο των *Acta Sanctorum* του μηνός Μαρτίου τυπώθηκε για πρώτη φορά ο *Βίος του Βασιλείου του Νέου*, μεταγεγραμμένος από το παρισινό χειρόγραφο 1547, που χρονολογείται στα 1286¹. Πρόκειται για μέρος του κειμένου που παραδίδεται από το χειρόγραφο, σε αντιστοιχία προφανώς με τα ενδιαφέροντα των εκδοτών. Η επιλογή διατήρησε αφηγήσεις θαυμάτων και της δραστηριότητας του Βασιλείου ως πνευματικού πατέρα και διηγηματικές ενότητες με ιστορικά, προσωπογραφικά και τοπογραφικά στοιχεία, που όλα ανάγονται στον 10ο αιώνα. Από την έκδοση των *Acta Sanctorum*, την οποία αναπαρήγαγαν εν συνεχεία με παραλείψεις η «Βυζαντίς του Λούβρου» και η *Patrologia Graeca*², απουσιάζουν τα δύο μεγάλα οράματα, για τα οποία άλλωστε το κείμενο είναι σήμερα κυρίως γνωστό: η διαδρομή της ψυχής μέσω των τελωνείων κατά την πορεία της προς τις αιώνιες μονές και η λεπτομερής εξιστόρηση της Δευτέρας Παρουσίας. Τα δύο αυτά οράματα μαζί με το υπόλοιπο κείμενο, μεταγεγραμμένα από το χειρόγραφο της Μόσχας 249, που χρονολογείται τον 16ο αιώνα, δημοσιεύθηκαν στο τέλος του 19ου και τις αρχές του 20ού αιώνα σε τέσσερα τμήματα, καθένα σε διαφορετικό τόμο δυσεύρετων ρωσικών ακαδημαϊκών σειρών³.

1. *AASS mensis Martii*, τόμος 3, Appendix 24*-39*.

2. *Historiae Byzantinae Scriptores post Theophanem*, Παρίσι 1685, 394-399. PG 109, 653-664.

3. A. N. VESELOVSKII, Razyskanija v oblasti russkogo dukhovnogo sticha, *Sbornik Otdelenija russkogo jazyka i slovesnosti Imperatorskoi Akademii nauk* 46 (1889-1890), supp. 3-89, και 53 (1891-1892), 3-174. S. G. VILINSKII, Zhitie sv. Vasilija Novogo v russkoi literature. Teksty zhitij, *Zapiski Imperatorskago novorossiskago Universiteta* 7 (Οδησός 1911-1913).

Μαζί με τους Βίους του Ανδρέα Σαλού και του Νήφωνος επισκόπου Κωνσταντινιανής, ο *Βίος του Βασιλείου του Νέου* συναποτελεί την τριάδα της λεγομένης «μυθιστορηματικής» αγιολογίας του 10ου αιώνα. Ο προσδιορισμός οφείλεται στην αμφίβολη ύπαρξη των βιογραφουμένων προσώπων, στα ιδιάζοντα αγιολογικά πρότυπα που προτείνουν καθένας ξεχωριστά, στην οραματική και αποκαλυπτική ατμόσφαιρα που αναδεικνύουν. Ειδικά το τελευταίο αυτό χαρακτηριστικό υποστηρίζει στη σχετική βιβλιογραφία την άποψη ότι οι Βυζαντινοί συνέχονταν από την αντίληψη ότι το τέλος του κόσμου επρόκειτο να επέλθει γύρω στο έτος 1000. Οπωσδήποτε, το ενδιαφέρον του κοινού κυρίως για τον Βίο του Ανδρέα και τον Βίο του Βασιλείου υπήρξε ανεξάντλητο, όπως υποδεικνύεται από την εντυπωσιακή χειρόγραφη παράδοσή τους, η οποία στην περίπτωση του Βασιλείου αριθμεί 22 χειρόγραφα σε λόγιο και 15 σε δημώδες γλωσσικό ιδίωμα και είναι συνεχής από τον 13ο ως τον 19ο αιώνα. Ωστόσο, οι αξιοσημειώτες αποκλίσεις στη διατύπωση, στο λεξιλόγιο και στην απουσία περισσότερο ή λιγότερο σημαντικών διηγηματικών ενοτήτων καθιστούν το κείμενο ρευστό. Οι αντιγραφείς φαίνεται να εργάστηκαν ως διαδοχικοί διασκευαστές ενός ελλείποντος σήμερα αρχετύπου ώστε η χειρόγραφη μαρτυρία να αντικατοπτρίζει περισσότερο μια σειρά παραλλαγών παρά να οδηγεί στην κατάσταση ενός στέμματος κωδίκων.

Σε αυτή την ιδιορρυθμία του Βίου οφείλεται η επιλογή των εκδοτών να χρησιμοποιήσουν και πάλι το χειρόγραφο της Μόσχας του 16ου αιώνα, το οποίο παραδίδει την εκτενέστερη μορφή του κειμένου, και να διορθώσουν τα λεξιλογικά, συντακτικά και ορθογραφικά αβλεπτήματα της παλαιότερης έκδοσης. Επιπλέον, αντιπαρέβαλαν ενότητες του κειμένου με τις αντίστοιχες που παραδίδονται από τα δύο παλαιότερα χειρόγραφα του Βίου, δηλαδή τον παρισινό κώδικα 1547 και τον κώδικα 478 της μονής Ιβήρων, χρονολογημένοι και οι δύο στον 13ο αιώνα.

Στο δεύτερο υποκεφάλαιο της Εισαγωγής (σσ. 7-11), οι εκδότες, ανανεώνοντας προτάσεις του L. Rydén, χρονολογούν την αρχική μορφή του Βίου μεταξύ των ετών 950 και 960 και θεωρούν ότι το κείμενο υπέστη τον 11ο αιώνα μια πρώτη επεξεργασία, που απετέλεσε τη βάση για τις μεταγενέστερες παραλλαγές. Διατυπώνουν επίσης την εύλογη υπόθεση ότι πιθανοί παραγγελιοδότες της συγγραφής υπήρξαν οι αδελφοί Γογγύλιοι, οι οποίοι σύμφωνα με τον Βίο ήταν πάτρωνες του Βασιλείου.

Ο Βασίλειος σκιαγραφείται στον Βίο εκτός των παραδοσιακών κανόνων της αγιολογικής γραμματείας. Η έλλειψη κάθε σχέσης του με εκκλησιαστικούς

θεσμούς και μοναστικούς κύκλους αντισταθμίζεται από την αρετή της πρόγνωσης, το χάρισμα της επιτέλεσης θαυμάτων και την πνευματική καθοδήγηση, ιδιότητες οι οποίες κατευθύνονται σε μέλη της αυτοκρατορικής οικογένειας, αξιωματούχους και λαϊκούς. Τη δραστηριότητα αυτή εξετάζουν οι εκδότες στο τρίτο υποκεφάλαιο της Εισαγωγής (σσ. 12-15), που εισάγει και στην αινιγματική προσωπικότητα του Γρηγορίου, του λαϊκού μαθητή του Βασιλείου και συγγραφέα, συχνά σε πρωτοπρόσωπη αφήγηση, του Βίου (σσ. 15-19). Η ύπαρξη τόσο του πνευματικού πατέρα όσο και του μαθητή έχει αμφισβητηθεί, ωστόσο, επισημαίνουν οι εκδότες, επιμέρους πληροφορίες και λεπτομέρειες του κειμένου οδηγούν στη διαπίστωση ότι η πραγματικότητα και των δύο αυτών προσώπων δεν μπορεί να αποκλεισθεί.

Το τρίτο μείζον ζήτημα που απασχολεί την εκδοτική ομάδα αφορά το κοινό στο οποίο απευθυνόταν το εκτενέστατο και ατυπικό αυτό κείμενο (σσ. 19-24). Καθώς ο κύκλος των μαθητών του Βασιλείου ήταν αποκλειστικά κοσμικός, υποστηρίζουν ότι το αρχικό κείμενο εκπλήρωνε ανάγκες αντίστοιχου κοινού ως ανάγνωσμα είτε του συνόλου είτε επιλεγμένων ενοτήτων του κειμένου. Η υπόθεση αυτή θα μπορούσε, βέβαια, να ερμηνεύσει και τις σημαντικές παραλείψεις χωριών ή και ενοτήτων που παρατηρούνται στη χειρόγραφη παράδοση του Βίου.

Τα δύο οράματα του Βίου θέτουν περισσότερα ερωτήματα από όσα έχουν έως τώρα απαντηθεί.

Η διάβαση της ψυχής της δούλης Θεοδώρας, πιστής μαθήτριας του Βασιλείου, από τα τελωνεία των αμαρτημάτων, στα οποία οι φύλακες άγγελοι της καταθέτουν χρηματικά ποσά, παραδίδεται και σε χειρόγραφη και έντυπη μορφή ανεξάρτητα από τον Βίο του Βασιλείου. Η πλοκή του οράματος κατάγεται από το έργο του Κυρίλλου Αλεξανδρείας, «Περί εξόδου ψυχής» (σσ. 39-40), αλλά εξειδικεύεται στο πρόσωπο ανωνύμου «ταξεώτη» σε μια από τις ψυχοφελείς διηγήσεις του Αναστασίου Σιναΐτη, από όπου μεταφέρεται στον Γεώργιο Μοναχό μέσω ενός αφηγήματος που κυκλοφόρησε ανεξάρτητα, όπως διαπιστώνεται και από τη χειρόγραφη παράδοση⁴. Το ίδιο θέμα παρουσιάζεται συνοπτικότερα και στον Βίο του Νήφωνος Κωνσταντινιανής. Ο Βίος του Βασιλείου του Νέου είναι το μόνο κείμενο, που αντιστρέφει το φύλο του νε-

4. F. NAU, Le texte grec du moine Anastase sur les saints pères du Sinai, *Oriens Christianus* 2 (1902), 124-128 (γαλλική μετάφραση), και 3 (1903), 83-87 (ελληνικό κείμενο) [σελιδαριθμηση της ανατύπωσης των δύο μελετών]. Βλ. επίσης BHG 1318-1318a, και *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, 637.46-639.25.

κρού. Αυτή η ενδιαφέρουσα ιδιοτυπία σε συνδυασμό με τα φιλολογικά, αγιολογικά και κοσμικά, συμφραζόμενα του 10ου αιώνα παραμένει ακόμη ασχολίαστη.

Το όραμα της Δευτέρας Παρουσίας ταιριάζει θεματικά με την εποχή της αρχικής συγγραφής του Βίου. Πρόκειται για μια νεωτερικότερη εκδοχή της εσχατολογικής διήγησης στον Βίο του Ανδρέα Σαλού, που αναδίδει την ατμόσφαιρα της ψευδο-μεθόδειας Αποκάλυψης, και συνδυάζεται με σχετικές απεικονίσεις σε έργα μικροτεχνίας και τη ζωγραφική των χειρογράφων του 10ου αιώνα. Η λεπτομερής, όμως, εξιστόρηση της εμφάνισης των ομάδων δικαίων και αμαρτωλών και οι αντίστοιχες επιγραφές που φέρουν στο μέτωπο μεταδίδει την εντύπωση της έκφρασης και ειδικότερα της γραπτής περιγραφής στοιχείων από μνημειακές παραστάσεις, τα παλαιότερα δείγματα των οποίων χρονολογούνται στον 13ο αιώνα.

Όπως αναδεικνύεται από την εξαιρετικά πυκνή Εισαγωγή στη νέα έκδοση του κειμένου, ο Βίος του Βασιλείου του Νέου είναι πλουσιότατη πηγή πληροφοριών για τη δραστηριότητα και την υποδοχή ενός εξω-θεσμικού πνευματικού πατέρα, αλλά και για πραγματικότητες στην Κωνσταντινούπολη του 10ου αιώνα. Η επιλογή, βέβαια, μιας μορφής του κειμένου που παραδίδεται από χειρόγραφο του 16ου αιώνα με σημαντικές διαφοροποιήσεις από εκείνο που διασώζουν παλαιότερα χειρόγραφα θέτει ένα ερώτημα για την αυθεντικότητά της σε σχέση με το αρχικό έργο, όπως άλλωστε διαπιστώνουν και οι ίδιοι οι εκδότες. Εντούτοις, η έκδοση, έστω σε όψιμη παραλλαγή, ο σχολιασμός και η αγγλική μετάφραση του Βίου θέτουν στη διάθεση της έρευνας ένα σημαντικό και δυσπρόσιτο ως τώρα κείμενο. Ελπίζω ότι μελλοντικές εργασίες θα απαντήσουν στα αινίγματα του Βίου και θα δικαιώσουν την κοπιωδέστατη εργασία που ανέλαβε η εκδοτική ομάδα.

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΑΓΓΕΛΙΔΗ
ΠΕ/ΕΙΕ